

Ботнарченко І.А.,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Кримінальна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення низки прав особи. Відповідно до вимог статті 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність [1].

Що стосується кримінальної відповідальності, то чинний закон України про кримінальну відповідальність не містить складу окремого злочину «насильство в сім'ї», проте чимало статей Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачають відповідальність за злочини, що нерідко вчинюються по відношенню до членів сім'ї та є проявом різних видів сімейного насильства (ст.ст. 115-117, 119-123, 125-129, 135, 136, 152, 153, 155-156, 166, 167, 194, 195 КК та інші) [2]. Розглянемо їх детальніше.

Фізичне насильство в сім'ї, за яке передбачено кримінальну відповідальність, може проявлятися у вигляді вчинення злочинів проти життя або здоров'я, злочинів, які ставлять у небезпеку життя чи здоров'я члена сім'ї, та злочинів проти особистої волі.

Найтяжчими злочинами, що вчиняються внаслідок насильства в сім'ї, є вбивство (ст. 115 КК України) та доведення до самогубства (ст. 120 КК). КК також містить норми, які передбачають відповідальність за так звані привлейовані вбивства, до складу яких відносяться вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання з боку потерпілого (стаття 116 КК), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (стаття 117 КК) та умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (стаття 118 КК).

Фізичне насильство як злочини проти здоров'я охоплюється складами злочинів, передбаченими ст. 121 КК (умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 122 КК (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), ст. 123 КК (умисне легке тілесне ушкодження) тощо. До злочинів проти здоров'я, як виду фізичного насильства в сім'ї, також належать зараження одним членом сім'ї іншого вірусом імунодефіциту людини чи іншою невеличковою інфекційною хворобою (ст. 130 КК) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК).

Фізичним насильством в сім'ї як злочин, що ставить у небезпеку життя та здоров'я особи, є таке діяння (дія або бездіяльність) одного члена сім'ї стосовно іншого, внаслідок якого потерпілий лишається без допомоги, що створює реальну загрозу його життю чи здоров'ю. До таких злочинів відносять залишення в небезпеці (стаття 135 КК), тобто залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Кваліфікуючою ознакою цього злочину є вчинення таких дій матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК). Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, тягне відповідальність за статтею 166 КК. Сімейне насильство, що загрожує життю та здоров'ю особи, може проявлятися у вчиненні злочинів, пов'язаних із залученням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Так, незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тягне за собою відповідальність за статтею 314 КК, а схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – за статтею 315 КК.

Злочини проти особистої волі, як прояв фізичного насильства в сім'ї, можуть мати місце у вигляді незаконного позбавлення волі одного члена сім'ї іншим (ст. 146 КК), а також торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо передачі людини (ст. 149 КК). У межах фізичного насильства в сім'ї злочин, передбачений ст. 149 КК, переважно полягає у вчиненні батьками або особами, що їх замінюють, продажу або іншої незаконної угоди щодо їх новонародженої або малолітньої дитини.

Сексуальне насильство в сім'ї може мати вираз у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також злочинів проти моральності. Так, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканності особи є зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, що тягне за собою відповідальність за ст. 152 КК, а насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом за наявності тих самих обставин – за ст. 153 КК. Сексуальне насильство в сім'ї, як злочин проти моральності, може полягати у примушуванні чи втягненні у заняття проституцією шляхом застосування насильства або погрози його застосування, знищення або пошкодження майна, шантажу або обману, що тягне за собою кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 303 КК.

Економічне насильство в сім'ї як злочин може мати такі форми: експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку (ст. 150 КК); втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність з метою отримання прибутку та у заняття жebraцтвом (ст. 304 КК); крадіжка, тобто таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК); грабїж, тобто відкрите викрадення чужого майна (ст. 187 КК); шахрайство, тобто заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК); умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ст. 194 КК) тощо.

Психологічне насильство в сім'ї як окремий, самостійний склад злочину має вираз у вчиненні погрози вбивством (ст. 129 КК) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху, або іншим загальнонебезпечним способом (ст. 195 КК). Зазначені погрози тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз.

Отже, в чинному КК перелік злочинів, які охоплюються насильством в сім'ї, є значним, проте наведений нами перелік не є повним. В КК закріплено відповідальність й за інші діяння, які охоплюються насильством в сім'ї. Крім того, в КК відсутня спеціальна стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення саме насильства в сім'ї, тому відповідальність настає фактично за злочин, який було вчинено.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001р. № 2789 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 609-V від 07.02.2007, ВВР, 2007, № 15, ст.194, № 599-VI від 25.09.2008, ВВР, 2009, № 13, ст.153).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. :ЮрінкомІнтер, 2016. – 1064 с.